

نظمیه در دوران قاجار

رزیتا میری

نظم اساس و شالوده تشکیل یک اجتماع است و چنانچه نظمی وجود نداشته باشد جامعه به هرج و مرج کشیده شده و از هم گسسته خواهد شد. دستگاههای دادگستری و شهربانی در این رهگذر عامل کنترل اجباری جامعه هستند؛ شهربانی یکی از سازمانهای اجتماعی است که مروری بر تاریخ آن به سبب اهمیتش در جامعه مفید خواهد بود.^۱

سابقهٔ ایجاد تشکیلات نظمیه به شکل نوین (شهربانی) جهت تأمین و حفظ امنیت، به اوایل دورهٔ ناصری باز می‌گردد. نخستین صدراعظم ناصرالدین شاه میرزا تقی‌خان امیرکبیر چون به ارزش و اهمیت امنیت واقف بود قدم اول را در راه ایجاد و حفظ شهرها و راهها برداشت. نخستین اقدامش تأسیس «سازمان خفیه» بود. امیر برای امنیت شهر تهران دستور داد چند قراولخانه در خیابانها و کوچه‌های شهر بنا کنند. پس از امیرکبیر، میرزا حسین‌خان سپهسالار اعظم، با به کارگیری تعدادی سرباز جهت امنیت شهر، مجدداً قراولخانه‌های زمان امیرکبیر را فعال نمود. عنوان «نظمیه» را نخستین بار او به کار برد و ادارهٔ امور امنیتی شهر را به عهده وزارت داخله گذاشت، در این زمان ریاست نظمیه تهران را محمدعلیخان به عهده داشت.

در سال ۱۲۹۵ ه‍.ق ناصرالدین شاه قاجار در جریان سفر دوم خود به اروپا کنت دو مونت فرت را برای تأسیس ادارهٔ پلیس از اتریش به ایران آورد.^۲ کنت با کمک دستیاران خود به بررسی وضعیت شهر تهران پرداخت و در گزارشی که به ناصرالدین شاه داد متعهد شد با ۴۰۰ نفر پلیس و ۶۰ نفر پلیس سوار امنیت تهران را

۱. مرتضی سیفی قمی تفرشی. نظم و نظمیه در دورهٔ قاجاریه. تهران، یساولی، ۱۳۶۲. ص ۱۲.

۲. همان، ص ۵۳.

تأمین خواهد کرد و نظامنامه‌ای در مورد وظایف این اداره تنظیم نمود و به شاه داد. شاه پس از تأیید و امضا، دستور اجرایش را به کامران میرزا نایب‌السلطنه حاکم تهران داد. نخستین تابلوی شهربانی که روی آن عبارت «اداره جلیله پلیس دارالخلافه و احتسابیه» نوشته شده بود در سردر عمارت واقع در خیابان الماسیه نصب شد. بدین ترتیب مردم با واژه پلیس آشنا شدند.

کنت به مدت ۱۴ یا ۱۵ سال در نظمیة خدمت کرد و در سال ۱۳۰۹ (ماجرای تحریم تنباکو) از ریاست نظمیة معزول شد و میرزا سیدعبدا... انتظام السلطنه رئیس نظمیة تهران شد. پس از او ریاست نظمیة را میرزا ابوتراب خان نوری ملقب به نظم الدوله (معاون کنت دومونت فوت) عهده‌دار شد.

از قراری که می‌گویند، پس از استعفاي کنت تا انقلاب مشروطه اداره نظمیة سیزده رئیس به خود دیده. بعد از استبداد صغیر و خلع محمدعلیشاه قاجار و سلطنت احمدشاه به نیابت علیرضا خان عضدالملک مجلس دوم درصدد برآمد جهت ایجاد امنیت در شهرها سازمانی فراخور احتیاج کشور دایر کند. در نتیجه، سازمانی به نام «اداره کل نظمیة» به وجود آمد که ریاست آن به عهده بیرم‌خان ارمنی واگذار شد. بیرم عده‌ای از افسران قزاقخانه و سازمانهای دیگر انتظامی را به استخدام اداره نظمیة درآورد و درجه افسری داد.

پس از مرگ علیرضاخان عضدالملک، ناصرالملک همدانی، که قسمتی از عمر خود را در انگلستان به سر برده بود و با مؤسسات تمدنی جدید آشنایی داشت، به نیابت سلطنت انتخاب شد. وی با استفاده از مستشاران خارجی دو قوه نظامی در شهرها و دهات ایجاد نمود. مستشاران بدین منظور از کشور بیطرف سوئد استفاده نمودند و ابتدا سه افسر به ریاست یالمارسن برای تشکیل ژاندارمری استخدام کردند و چون نتیجه مطلوب بود مستشاران درصدد تشکیل اداره نظمیة براساس موازین اروپایی برآمدند. در سال ۱۲۹۱ش هیئت وزیران تصویب نمودند که یالمارسن با استخدام عده‌ای افسر از سوئد نظمیة را تشکیل دهد در نتیجه یک هیئت سه نفره به ریاست سرهنگ وستدهل وارد تهران شد. پس از مدتی به ریاست کل شهربانیهای ایران گمارده شد. وی پانزده افسر سوئدی استخدام و به ایران منتقل نمود. وستدهل در شهر تهران هشت کمیسری (کلانتری) دایر کرد و علاوه بر استخدام چندین آژان، عده زیادی از فارغ‌التحصیلان مدرسه سن لویی و مدرسه ایران، آلمان و مدرسه آمریکایی را که حداقل زبان فرانسه

می‌دانستند به استخدام درآورد و یک آموزشگاه که در آن افسران سوئدی تدریس می‌کردند و دوره‌اش یک سال بود تأسیس کرد.

عده‌ی زیادی دوره‌ی این مدرسه را طی کردند و به درجه افسری رسیدند و شهربانی به دست همین عده بنا شد؛ از جمله بعضی از رؤسای شهربانی نظیر سرپاس مختاری، سرپاس رادسر و سرپاس سیف بعدها از بین فارغ‌التحصیلان همین مدرسه انتخاب شدند.

وستداهل تا سال ۱۳۰۲ش در ایران باقی ماند و در این سال هنگامی که رضاخان سردار سپه به ریاست دولت منصوب شد به خدمت وستداهل و سوئدیها خاتمه داد و شهربانی را به افسران ایرانی سپرد. اولین رئیس شهربانی دوره‌ی پهلوی اول سرهنگ محمد درگاهی بود. از آنجایی که موضوع مقاله درخصوص «نظمیه در دوران قاجاریه» است لذا بدین مجمل بسنده می‌شود و در ذیل چند نمونه عکس از میان مجموعه عکسهای موجود در آرشیو مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران انتخاب شده که تحت عنوانهای ناصرالدین شاه قاجار به اتفاق رجال آن دوره، رؤسای نظمیه و افسران اداره نظمیه، کمیساریای نقاط مختلف ایران و نیروهای قراسوران (پلیس) به نظر خوانندگان می‌رسد.

کنت دو مونت فورت مؤسس و رئیس نظمیہ ایران در سال ۱۲۹۶ق [۱۳۴۳-۱۲۴ط]

محمد اسمعیل خان بیگلربیگی تاج بخش وزیر نظمیه [۲۰۰۸-۱۲۴ط]

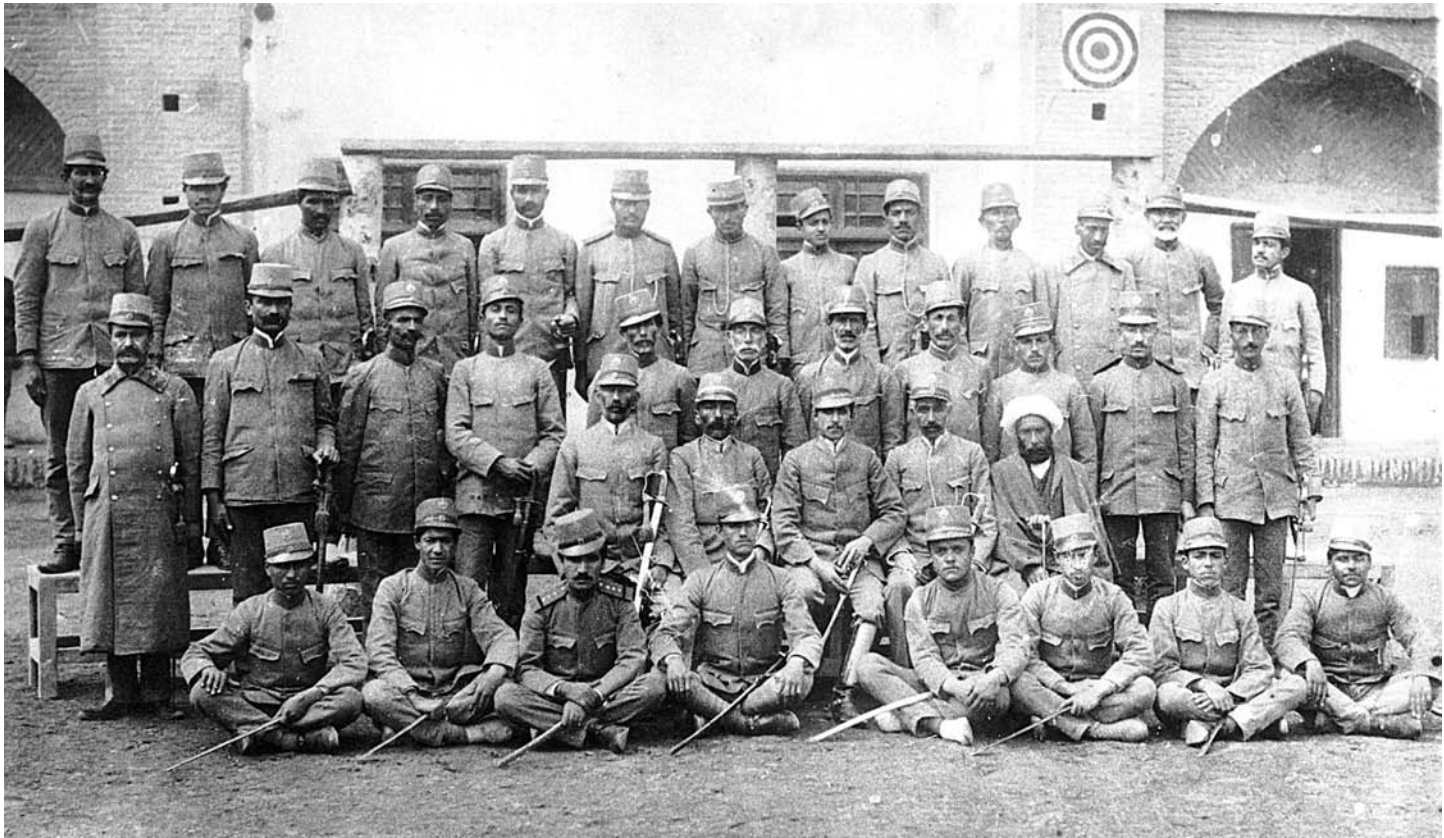
سه تن از افسران نظمیه در دوره قاجار [۲۰۸۲-۱۲۴ط]

یکی از کلاسهای درس ادارهٔ نظمیه در دوران سرپرستی مأموران سوئدی [۳۹۳۱-ع۱]

یک گروه از نیروهای قراسوران (پلیس راه) در اواخر دوره قاجاریه [۵۶۶۷-۱ع]

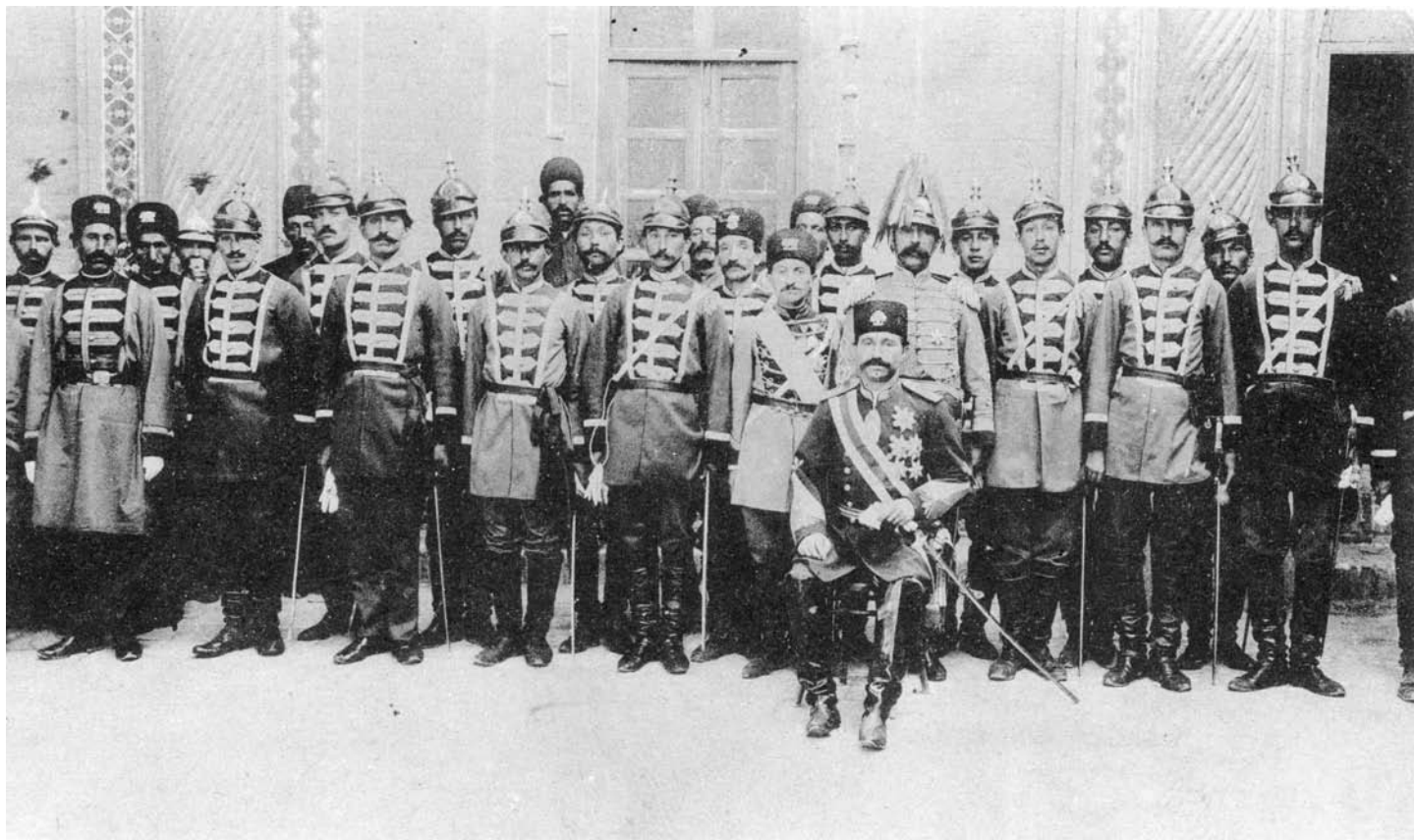

یک گروه از افسران و سربازان قراسوران (مأموران امنیت راهها) در دوران قاجار [۶۷۲۷-۱ع]

محمدکریم خان مختار السلطنه رئیس نظمیه کل ایران [۳۷۲-۴ع]

آقابالاخان سردار افخم و نیروهای پلیس ایران (محافظین مخصوص حکام ولایات) [۲۰-۸ع]

افسران و درجه‌داران دایره محبس نظمیه تبریز در اواخر قاجاریه [۷۰۳۲-۱ع]

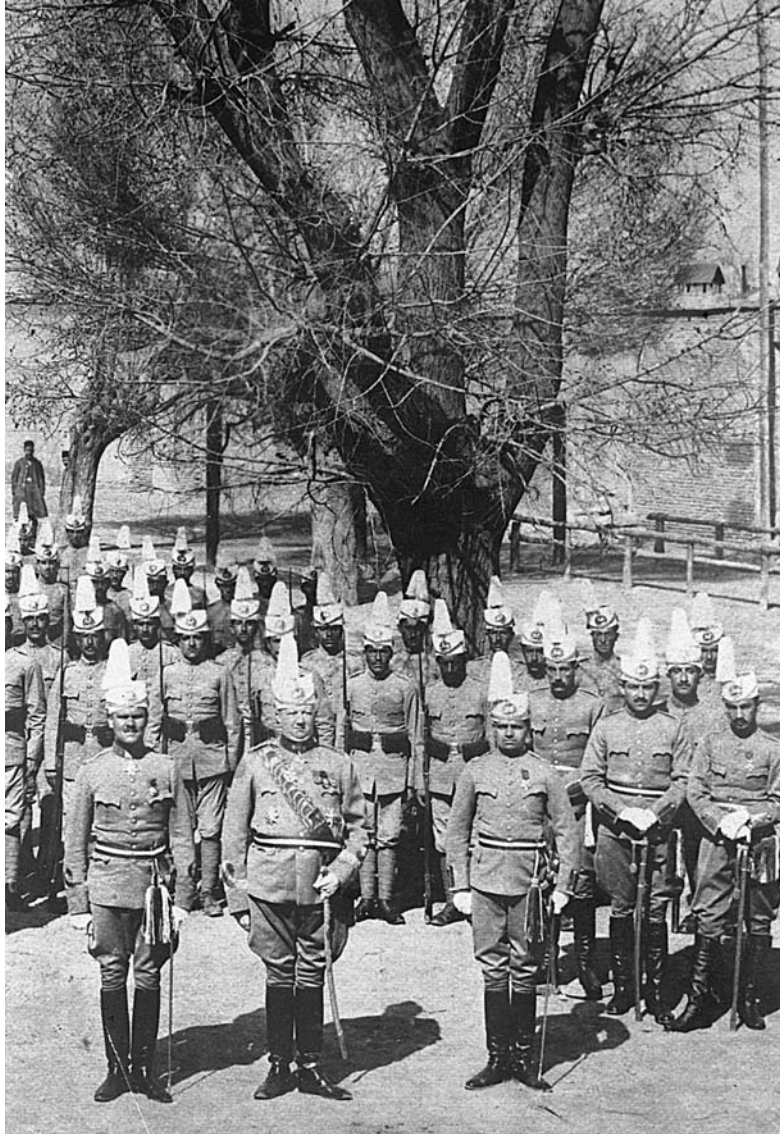

افسران و درجه‌داران کمیساریا شماره ۴ محله شتران و سرخاب تبریز در اواخر دوره قاجاریه [۷۰۳۰-۷۱ع]

جمعی از افسران، درجه‌داران و سربازان کمیساریا مرکزی نظمیه تبریز در اواخر قاجاریه در سال ۱۳۰۱ ش [۳۵۷۳-ع]

وستداهل رئیس سوئدی تشکیلات نظمیه ایران به همراه عده‌ای از افسران ایرانی؛ ۱. اریکسن سوئدی ۲. کلنل وستداهل ۳. ماژور استوار ۴. پاشا مبشر ۵. رکن‌الدین مختار [۴۰۶۰-۴]

ناصرالدین شاه قاجار به همراه چند تن از فرزندان، بستگان، رجال و مقامات مملکتی؛ از چپ: ۱. ابوتراب خواجه‌نوری (نظم‌الدوله) رئیس‌نظمیه ۲. حسن احتشام‌حضور ۳. عبدالصمد میرزا عزالدوله ۴. مهدیقلی مجدالدوله ۵. کامران میرزا نایب‌السلطنه ۶. ناصرالدین شاه قاجار ۷. اعتضادالملک (پشت سر شاه) ۸. محمدرضا رکن‌السلطنه ۹. علی‌اصغر امین‌السلطان ۱۰. عبدالوهاب نظام‌الملک ۱۱. غلامعلی عزیزالسلطان ۱۲. اسدالله میرزا شعاع‌الدوله ۱۳. احمد مشیرالسلطنه ۱۴. حسام‌لشکر [۲۵۵۴-۱ع]

یک سرباز قراسوران در دوره قاجاریه [۷۰۵۳-۱ع]

یپرمخان ارمنی رئیس نظمیه [۴۷۵-۴ع]

یک دسته از قراسوران (پلیس راه) در دوره قاجار [۳۶۳-۲ع]

اعضای کمیساریای نمره یک (کلاتری یک) ارک تهران [۴۹۱۴-ع]